

Ю. В. ДЗЯДИКЕВИЧ

доктор технічних наук,
професор кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування,
Тернопільський національний економічний університет

ЗАХОДИ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Дзядикевич, Ю. В. Заходи щодо раціонального використання природних ресурсів [Текст] / Ю. В. Дзядикевич // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 83-91. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ

Мета: аналіз основних складових процесу раціонального використання природних ресурсів.

Метод (методологія): у процесі роботи застосовувалися загальні та спеціальні методи. На основі аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі раціонального використання природних ресурсів, вивчено складові цього процесу.

Результати. Встановлено, що з метою раціонального природокористування необхідно дотримуватися законодавства, здійснювати контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, досягти погодженості дій державних і громадських органів у цій галузі. Визначено, що повноправним розпорядником природних ресурсів, які залучаються в сферу виробничої діяльності, є Ради народних депутатів. Правовою основою охорони природи є внутрішньодержавні і міжнародні законодавчі акти. Доведено, що важливим інструментом економічного механізму охорони довкілля є лімітування природокористування та стимулювання раціонального використання природних ресурсів.

Ключові слова: довкілля; природокористування; природні ресурси; екологічна безпека; охорона природи; виробнича діяльність.

Yu. V. DZYADYKEVYCH

Doctor of Sciences (Technical Sciences),
Professor,
Department of Management of Life and Environmental Sciences,
Ternopil National Economic University

MEASURES OF THE RATIONAL USE OF NATURAL RESOURCES

Abstract

Objective of the article is to analyse the main component of a sustainable use of natural resources.

Research Methodology: In the process of study the general and special methods are have been used. On the basis of the analysis and synthesis, induction and deduction and also generalization of scientific sources which are dedicated to the issue of natural resource management, we have studied components of contribution of the rational use of natural resources.

© Ю. В. Дзядикевич, 2016

Results. *It has been established that the purpose of environmental management is the observation of the law, the control over compliance with environmental safety. It has been determined that a full administrator of natural resources, which are involved in the sphere of industrial activity, is the Council of National Deputies. The legal basis for the protection of nature is domestic and international legislation acts. It has been proved that essential tool of economic mechanism of environmental protection is a limitation of nature and promotion of sustainable use of natural resources.*

Scientific innovation. *On the basis of the analysis of the constituent elements of the process of natural resources it has been prompted its most rational nature.*

Practical significance: *The results contribute to the rational use of natural resources in the industrial and agricultural enterprises of the country.*

Keywords: *environment; environmental management; natural resources; environmental safety; nature protection; industrial activity.*

JEL classification: Q560

В умовах ринкової економіки важливою проблемою є раціональне використання природних ресурсів, оскільки високий рівень концентрації промисловості у багатьох країнах світу та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва призвели до надмірних технологічних навантажень на природні ресурси [1-8]. В основі екологічної політики економічно розвинених країн є такі принципи:

- принцип профілактики, який передбачає створення нових державних проектів і приватних компаній, що запобігають виникненню будь-яких екологічних проблем;
- принцип відповідальності, спрямований на посилення відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності, які забруднюють довкілля;
- принцип кооперації означає, що екологічні проблеми успішно разом розв'язують держава, приватний і громадський сектори [2].

На території України контроль за станом природокористування здійснюється на державному рівні [9; 10].

Державна система управління має власні принципи, які зумовлені особливостями об'єкта управління, а саме [5]:

- єдність екологічного та технологічного підходів;
- комплексне розв'язання завдань раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля;
- облік територіальних можливостей розташування виробництв і використання природних ресурсів, які вимагають диференційованого підходу до вирішення проблем щодо природокористування.

Проблемі природокористування присвячені роботи О. Веклич, О. Гавриленко, Б. Данилишина, Т. Іванової, Н. Степанюк, та ін. У роботах недостатньо висвітлені заходи щодо раціонального використання природних ресурсів, що зумовлює необхідність подальшого їх детального вивчення.

Метою дослідження є аналіз основних складових процесу раціонального використання природних ресурсів.

Природокористування – це комплексна система, яка охоплює міжнародні, державні та громадські заходи, що передбачають раціональне використання, відновлення та охорону природних ресурсів [9].

Перехід до принципів сталого розвитку тісно пов'язаний із раціональним використанням природних ресурсів і функціонуванням еколого-економічної системи,

---

концепція якої ґрунтується на економічних, соціальних, технологічних і біологічних процесах, які пов'язані між собою та взаємозалежні. У зв'язку з цим необхідно встановлювати цільові орієнтири й обмеження із забезпеченням процедури контролю за їх дотриманням [3; 11].

Світовий досвід свідчить про те, що система екологічного менеджменту залежить від ефективності економічного механізму природокористування, який поєднує в собі регулятори примусово-обмежувального та стимулювально-компенсаційного характеру. Це забезпечує створення екологічно безпечних технологій і способів господарювання [4].

У країнах ЄС створені організаційні структури і діє механізм правового регулювання охорони природних ресурсів і їх раціонального використання.

В Україні на сьогодні практично не діє механізм екологічного регулювання, унаслідок чого не функціонують механізми кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення екологічної діяльності. Водночас потребують удосконалення механізми надання субсидій організаціям і підприємствам для створення екологічної інфраструктури та національного ринку екологічних послуг [12].

Тривалий час у нашій країні природокористування було безкоштовним, тобто підприємства та організації використовували природні ресурси і водночас забруднювали довкілля, але за це не платили. Нині суспільство наполегливо вимагає від суб'єктів підприємницької діяльності не забруднювати довкілля, будувати очисні споруди та устаткування для переробки відходів виробництва. Однак такі заходи приводять до збільшення витрат, які потім відображаються на зростанні вартості продукції, внаслідок чого знижується її конкурентоспроможність. Така ситуація спонукає підприємців приймати такі рішення, що забезпечують найменші витрати та обумовлюють вирішувати екологічні проблеми.

Аналіз стану природокористування в країнах Європи свідчить про те, що системи регулювання якості довкілля можуть бути жорсткими або м'якими [5]. У першому випадку на забруднювачів довкілля накладаються штрафи та екологічний податок. У другому – для зменшення забруднення навколишнього середовища штрафні санкції застосовуються, але водночас пропонується низка пільг і заохочень для суб'єктів підприємницької діяльності, які незначно забруднюють довкілля.

Найбільш поширеними є комбіновані системи. Вони стимулюють ресурсозбереження та захист довкілля. Це підтримується низкою організаційних заходів, зокрема:

- аналіз, прогнозування та програмування стану довкілля на певній території;
- економічне стимулювання ресурсозбереження та захист довкілля в процесі виробничої діяльності;
- сприяння виконанню природоохоронних робіт [13].

Держава повинна створювати такі умови для підприємницької діяльності, при яких підприємства змушені займатися захистом довкілля або були б матеріально зацікавлені у реалізації природоохоронних заходів. Цей шлях передбачає застосування адміністративного механізму управління, котрий ґрунтується на встановленні стандартів, норм і правил природокористування та відповідних пільгових показників підприємствам із охорони навколишнього середовища. Він також передбачає юридичну відповідальність, яка охоплює дисциплінарне, адміністративне, матеріальне та карне покарання [5].

Важливим напрямом раціонального використання природних ресурсів є поєднання адміністративно-контрольних і економічних інструментів. З огляду на

досвід європейських країн у цьому напрямку, в Україні можна використати низку методів еколого-економічного регулювання [6]:

- встановити економічні обмеження на виробничу діяльність підприємств, які забруднюють довкілля;
- створити систему екологічної сертифікації продукції та послуг підприємств;
- упровадити в практику надання підприємствам сертифіката про вплив їхньої діяльності на довкілля;
- ліцензувати виробничу діяльність підприємств щодо екологічної безпеки;
- проводити комплексну еколого-економічну експертизу діяльності підприємств;
- створити екологічний ринок, на якому продукція з найгіршими екологічними показниками знімається з реалізації;
- змінити податкову політику щодо раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля;
- запровадити систему екологічного аудиту;
- враховувати природний чинник під час економічної оцінки виробничої діяльності підприємства.

Одне з центральних місць у регулюванні відносин щодо охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів відводиться поєднанню заходів територіального та галузевого чинників у формуванні основних якісних параметрів довкілля.

У системі планового управління раціональним природокористуванням провідним є територіальний підхід, тобто повноправним розпорядником природних ресурсів, які залучаються у сферу виробничої діяльності підприємств, є Ради народних депутатів. Надані місцевим Радам права повинні використовуватися якнайефективніше, поєднувати в собі територіальні і галузеві інтереси, орієнтувати виробничо-господарську та експлуатаційну діяльність підприємств, фірм, відомств і міністерств на вирішення актуальних екологічних проблем [8]. Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль в управлінні процесами регіонального використання природних ресурсів, оскільки вони відповідають за економічний і соціально-екологічний розвиток своїх територій. До їх компетенції входить реалізація загальнодержавної стратегії захисту довкілля, зокрема:

- встановлення обмеження на виробничу діяльність підприємств, які забруднюють довкілля;
- запровадження системи екологічного страхування підприємств.

Якщо в процесі виробничої діяльності підприємства виникає екологічна загроза певній місцевості, то подальше його функціонування може відбуватися лише за погодженням із органами самоврядування. Однак є випадки, коли суспільство для задоволення своїх потреб погоджується з функціонуванням підприємства-забруднювача. Це свідчить про те, що суспільство приймає таке забруднення довкілля і це є результат його життя [7].

Для підвищення якості навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів необхідно розробити та впровадити механізм, який би забезпечував перехід суб'єктів підприємницької діяльності від неправових екологічних відносин до правових [7].

У нашій країні діє низка законів, які сприяють охороні навколишнього середовища та раціональному використанню природних ресурсів. Важливим серед них є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [9]. У ньому викладено: загальні положення, правові обов'язки громадян, функції Рад народних депутатів, повноваження органів управління у сфері охорони природи, висвітлено

питання спостереження, прогнозування, обліку і інформації в галузі охорони довкілля, екологічної експертизи, економічних механізмів забезпечення охорони природи. До важливих державних документів природоохоронного напрямку належать також «Земельний кодекс України» (1992 р.), «Водний кодекс України» (1995 р.), кодекси України «Про надра» (1994 р.), «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995 р.), у вересні 2000 р. був затверджений Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» [14-20].

В Україні сформовано одну з найрозвиненіших у Європі систему екологічного законодавства, визначено основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів, розроблено низку проектів природоохоронних програм.

Разом із правовим механізмом на охорону довкілля впливає й економічний механізм, який охоплює цілу низку інструментів впливу на матеріальні інтереси підприємств і окремих працівників. Одним із таких важливих інструментів є лімітування природокористування – дієвий елемент механізму охорони навколишнього природного середовища. Існують підприємства, котрі з погляду екології краще було б закрити або перепрофілювати, тобто перевести на випуск іншої продукції, що завдало б менше шкоди довкіллю. Наприклад, целюлозо-паперовий комбінат можна перепрофілювати в меблеву фабрику. Проте це економічно не вигідно, а часом і соціально не завжди доцільно, оскільки підприємство може бути постачальником потрібних суспільству товарів і робочих місць і в цьому випадку його діяльність у галузі природокористування деякий час регулюється нормативними ГДС (гранично допустимі скиди) чи ГДВ (гранично допустимі викиди) індивідуальними лімітами, тобто ТПВ (тимчасово погоджені викиди) [5].

На початку 90-х років у нашій країні була впроваджена плата за практично всі природні ресурси, за забруднення навколишнього природного середовища, розташування на ньому відходів виробництва та за інші види нанесення шкоди довкіллю. При цьому плата за понадлімітне використання та забруднення в декілька разів перевищує плату за використання та забруднення в межах встановлених нормативів (лімітів). Однак внесення плати за використання та забруднення не звільняє природокористувача від виконання заходів із охорони навколишнього природного середовища та відшкодування збитків [7-8].

Одним із важливих методів економічного управління є фінансування, тобто надання грошових коштів на чітко визначені природоохоронні заходи. Джерелами фінансування можуть бути бюджетні кошти, власні кошти підприємства (собівартість продукції або прибуток), банківські кредити та різні екологічні фонди [21].

Створення екологічних фондів також є одним з економічних методів управління в природокористуванні. Під фондами слід розуміти установи, які надають будь-яку матеріальну допомогу та грошові матеріальні кошти, а також їх джерела. Наприклад, в екологічні фонди надходять платежі всіх підприємств за природокористування, а потім ці кошти видають на проведення невідкладних та дорогих природоохоронних заходів. Крім цього, підприємства можуть робити внески у фонди екологічного страхування.

Ефективним є застосування матеріального стимулювання природоохоронної діяльності, встановлення податкових пільг (сума прибутку з якої вираховується податок, зменшується на величину, яка повністю чи частково відповідає природоохоронним витратам), звільнення від податків екологічних фондів; застосування пільгових цін та надбавок на екологічно чисту продукцію та надання пільгових кредитів [21; 22].

У ринкових умовах господарювання робота всіх служб підприємства повинна бути спрямована на раціональне використання природних ресурсів і захист довкілля від різних видів забруднення. Центральною ланкою в організації природоохоронної роботи на підприємстві є служби маркетингу та менеджменту. Вони контролюють реалізацію відходів виробництва та зменшення витрат на викиди. Необхідно зазначити, що продаж права на викиди проводиться таким чином, щоб сума викидів шкідливих речовин у довкілля не перевищувала асиміляційної здатності природних процесів до самоочищення [6]. Таким чином, реконструкція джерела забруднення дозволяється у тому випадку, якщо викиди від нього компенсуються за рахунок скорочення викидів від інших джерел.

Питаннями охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів повинна займатися держава. Одним із дієвих державних інструментів є акумуляція внутрішніх фінансових ресурсів у вигляді екологічного оподаткування. Воно виконує водночас фіскальну і компенсаційну функції.

Уведення екологічного податку в Україні починається з 2014 року [23]. Збір за забруднення навколишнього середовища передбачає цільове використання коштів, але є небезпека, що зібрані кошти можуть «розчинитися» в бюджеті, не маючи цільового призначення. Тому впровадження екологічного оподаткування має гарантувати прозорий механізм розподілу бюджетних коштів і результативного податкового регулювання.

Ефективним інструментом фінансового забезпечення природоохоронних заходів є встановлення податкових пільг і надання субсидій, які мають довготривалий ефект гарантування сталого розвитку. Економічні субсидії та податкові пільги широко застосовуються в країнах ЄС як для фізичних осіб, так і для підприємств. В Україні вони практично не використовуються. Для забезпечення екологічного сталого розвитку та ефективного використання природних ресурсів наша країна має в основному спиратися на фінансові ресурси внутрішнього походження, а також при можливості використовувати кошти міжнародних джерел фінансування, залучення яких є найбільш раціональним із погляду одержуваного економічного ефекту та вартості їх надання [24].

Стимулювання раціонального природокористування й охорони довкілля потребує комплексного підходу, який передбачає систему різних форм впливу на природокористувачів, котра залежить від характеру виробництва, ресурсів підприємств, галузі та елементів природного середовища, в якому вони функціонують [22].

Україна, ставши на шлях незалежності, приєдналася до процесу державного регулювання збереження якості природного середовища, раціонального використання природних ресурсів і дотримання екологічної безпеки. Вона є Стороною понад 20 міжнародних конвенцій і довгострокових угод, пов'язаних з охороною довкілля. Їх кількість у найближчі роки, без сумніву, збільшиться, оскільки існує низка конвенцій, приєднання до яких має істотне політичне значення в галузі охорони довкілля, використання та відтворення природних ресурсів. Інтеграція нашої країни у світове співтовариство сприяла міжнародній економічній, технічній та експертній допомозі. Надалі можливе використання кредитів міжнародних банків, допомога Європейського Союзу в межах програми «TACIS» для країн СНД, допомога окремих розвинених країн як у межах багатосторонніх програм, так і на підставі двосторонніх угод.

Таким чином, на сьогодні однією з найбільш гострих і складних є проблема раціонального використання природних ресурсів, відтворення та охорони довкілля.

Список літератури

1. Царенко, О. М. Основи екології та економіки природокористування / О. М. Царенко, О. О. Несветов, М. О. Кадацький. – Суми: Університетська книга. – 2004. – 400 с.
2. Дорогунцов, С. І. Екологія: підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик. – К.: КНЕУ, 2005. – 371 с.
3. Шапар, А. Г. Сталий розвиток та досвід його обґрунтування Інститутом проблем природокористування та екології НАН України / А. Г. Шапар // Екологія і природокористування. – 2012. – Вип.15. – С. 6-10.
4. Веклич, О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О. Веклич // Економічна Україна. – 2008. – №10. – С. 62-66.
5. Дзядикевич, Ю. В. Механізми менеджменту природокористування / Ю. В. Дзядикевич, І. М. Куликовська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 125-127.
6. Іванова, Т. В. Механізм управління природокористуванням і екологічною безпекою / Т. В. Іванова // Біоресурси і природокористування. – 2011. – № 5-6. – С. 128-136.
7. Степанюк, Н. А. Система підготовки та прийняття рішень в природокористуванні: еколого-економічний аспект / Н. А. Степанюк // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2012. – № 5. – С. 25-29.
8. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / За ред. Б. М. Данилишина. – К.: ЗАТ «Нічлава». – 2006. – 704 с.
9. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41.
10. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 435.
11. Концепція переходу України до сталого розвитку // Вісник НАН України. – 2007. – № 2. – С.14-44.
12. Веклич, О. І. Урахування природного капіталу як базового компонента економічного розвитку країни / О. Веклич, Т. Яхеева // Економіка України. – 2005. – № 12. – С.73-80.
13. Дзядикевич, Ю. В. Управління процесами ефективного використання природних ресурсів / Ю. В. Дзядикевич // Інноваційна економіка. – 2004. – №2. – С. 99-104.
14. Земельний кодекс // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14.
15. Водний кодекс : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 213.
16. Про екологічну експертизу : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8.
17. Лісовий кодекс : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 3852.
18. Про надра : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 1392 – 17.
19. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 39.
20. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47.
21. Пахомова, Н. Экономический анализ экологического права / Н. Пахомова, К. Рихтер // Вопросы экономики. – 2003. – №10. – С. 34-38.
22. Федорищева, А. Техногенно-екологічна ситуація в Україні та управління рівнем її безпеки / А. Федорищева, О. Бутрин // Економіка України. – 2008. – №5. – С.75-79.

-
23. Податковий кодекс України. – К.: Кондор. –2011. – 472 с.
  24. Дзядикевич, Ю. В. Шляхи покращення використання природних ресурсів / Ю. В. Дзядикевич // Сталий розвиток економіки. – 2014. –№1. – С. 88-93.

References

1. Tsarenko, O. M., Nesvetov, O. O., Kadats'kyu, M. O. (2004). *Osnovy ekolohiyi ta ekonomiky pryrodokorystuvannya*. Sumy: Universytets'ka knyha.
2. Dorohuntsov, S. I., Kotsenko, K. F., Khvesyk, M. A. (2005). *Ekolohiya*. Kyiv: KNEU.
3. Shapar, A. H. (2012). Stallyy rozvytok ta dosvid yoho obgruntuvannya Instytutom problem pryrodokorystuvannya ta ekolohiyi NAN Ukrayiny. *Ekolohiya i pryrodokorystuvannya*, 15, 6-10.
4. Veklych, O. (2008). Suchasnyy stan ta efektyvnist' ekonomichnoho mekhanizmu ekolohichnoho rehulyuvannya. *Ekonomichna Ukrayina*, 10, 62-66.
5. Dzyadykevych, Yu. V. & Kulykovs'ka, I. M. (2013). Mekhanizmy menedzhmentu pryrodokorystuvannya. *Innovatsiyna ekonomika*, 1, 125-127.
6. Ivanova, T. V. (2011). Mekhanizm upravlinnya pryrodokorystuvanniam i ekolohichnoyu bezpekoyu. *Bioresursy i pryrodokorystuvannya*, 5-6, 128-136.
7. Stepanyuk, N. A. (2012). Systema pidhotovky ta pryynyattya rishen' v pryrodokorystuvanni: ekoloho-ekonomichnyy aspekt. *Visnyk Volyns'koho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, 5, 25-29.
8. Danylyshyna, B. M. (2006). Pryrodno-resursna sfera Ukrayiny: problemy staloho rozvytku ta transformatsiy. Kyiv: Nichlava.
9. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha. (1991). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 41.
10. Hospodars'ky kodeks Ukrayiny. (2003). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. – 2003. – # 435.
11. Kontsepsiya perekhodu Ukrayiny do staloho rozvytku. (2007). *Visnyk NAN Ukrayiny*, 2, 14-44.
12. Veklych, O. I. & Yakheyeva, T. (2005). Urakhuvannya pryrodnoho kapitalu yak bazovoho komponenta ekonomichnoho rozvytku krayiny. *Ekonomika Ukrayiny*, 12, 73-80.
13. Dzyadykevych, Yu. V. (2004). Upravlinnya protsesamy efektyvnoho vykorystannya pryrodnykh resursiv. *Innovatsiyna ekonomika*, 2, 99-104.
14. Zemel'nyy kodeks. (2001). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 14.
15. Vodnyy kodeks. (2012). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 213.
16. Pro ekolohichnu ekspertyzu. (1995). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 8.
17. Lisovyy kodeks. (1994). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 3852.
18. Pro nadra. (1994). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 1392 – 17.
19. Pro vykorystannya yadernoyi enerhiyi ta radiatsiynu bezpeku. (2012). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 39.
20. Pro zahal'noderzhavnu prohramu formuvannya natsional'noyi ekolohichnoyi merezhi Ukrayiny na 2000-2015 roky. (2000). Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 47.
21. Pakhomova, N. & Rykhter, K. (2003). Jekonomicheskyy analiz Jekolohicheskoho prava. *Voprosy jekonomiki*, 10, 34-38.
22. Fedoryshcheva, A. & Butryn, O. (2008). Tekhnohenno-ekolohichna sytuatsiya v Ukrayini ta upravlinnya rivnem yiyi bezpeky. *Ekonomika Ukrayiny*, 5, 75-79.
23. *Podatkovyy kodeks Ukrayiny*. (2011). Kyiv: Kondor.

---

24. Dzyadykevych, Yu. V. (2014). Shlyakhy pokrashchennya vykorystannya pryrodnykh resursiv. *Stalyy rozvytok ekonomiky*, 1, 88-93.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2016 р.